

у тако широком контексту, писци „Прегледа“ многе познате чињенице из римске књижевности на нов начин објашњавају или у новом значењу сагледавају. Међу новим сазнањима, која се њиховој књизи дугују, једно је за нас од посебне важности: римски језик и књижевност уткани су у нашу културу разумејени и далеко више но што се обично зна и мисли.

Ф. Баршић, Београд.

CHESTER G. STARR, *Le origini della civiltà greca*. Roma, 1964, pp. 347, 5.000 л. и.

Почетак историје грчког народа, као и грчке цивилизације, крије се у дугим и још недовољно познатим вековима другог миленија пре н. е. Познато је да су се грчка племена досељавала са севера почев од око 2000. г. пре н. е. па скоро све до краја другог миленија. Међутим, развој грчке историје познајемо добро тек почев од доба око 800—700. г. пре н. е. Питање постанка грчке цивилизације постало је још актуелније последњих година у вези с дешифровањем тзв. линеарног В писма, које је заступљено на глиненим плочицама нађеним на Криту, у Пилу и Микени.

Решавању овог проблема посветио је своју књигу Честер Стар (Champaign, Illinois). Он је при томе употребио врло много литературе, која је особито богата из последњих деценија. Та су дела из области старе историје, археологије, етнологије, историје грчке књижевности и грчког језика и других дисциплина. Пријатно је приметити да аутор узима у обзир и нека научна дела објављена у Совјетском Савезу, па чак додирује и марксистичке студије, што је реткост у западним земљама, где се марксизам обично игнорише.

У свом излагању Ч. С. се највише ослања на налазе и резултате археолошке науке, што је сасвим оправдано и разумљиво, јер за доба у коме се, постепено и споро, почиње формирати грчка цивилизација има мало других извора сем археолошких. Због тога и сам аутор каже (стр. 20): „Векови грчке еволуције који ће бити разгледани у овој свесци у ствари су преисториски у том смислу што за њих нема писаних докумената који се могу датирати, сем врло занимљивих наговештаја с микенских таблица“.

Ч. С. стоји углавном на становишту да права грчка цивилизација настаје тек у раздобљу од 1100. до 650. г., а поглавито у доба од 750. до 650. г. пре н. е. Тако он каже (стр. 11): „Образац цивилизације коју називамо грчком и која је директно утицала на сву следећу западну историју означен је једино у вековима између 1100. и 650. г. пре Христа¹⁾, јер по његовим речима (стр. 58) „1100. године или одмах потом грчке земље су биле изложене једном облику живота простијем од онога који су оне познавале вековима“. Он изрично тврди (стр. 67. и 330) да је протогеометриска керамика први знак и у ствари рађање грчке цивилизације.

Због тога Ч. С. најраније епохе грчке историје, доба критске, па чак и микенске културе, ма колико да су оне биле сјајне, сматра као нешто неважно и секундарно у том погледу. Он истиче (стр. 65) како највећи део модерних научника доиста тежи томе да објасни грчки геније као главни плод једне одређене снаге, уведене у егејски басен у периоду пре 1100. г. и да су тада три главна фактора дошла до изражаја, првобитна медитеранска група, оријентална цивилизација и индоевропски инвазори са севера, али се он не слаже потпуно с њима.

„Микенска цивилизација, вели он (стр. 54), била је сувише ограничена уским кругом њених монарха“, она је под многим аспектима била управо прилагођавање минојске цивилизације и „она није систем из кога је поникла грчка култура у правој линији,“ (стр. 53). „Микенски оглед . . . . занимљива је прет-

¹⁾ Слично томе он каже на стр. 73. да су становници Егеја у доба 1150—750. год. утврдили онај облик мисли који је прешао на историска времена као главни знак грчке цивилизације.

ходница — вели он даље (стр. 54) — синтезе локалних и оријенталних утицаја која је окарактерисала велики век револуције 750—650. г. пре Хр.“

И, одиста, микенска култура, као и критска, ма колико била блистава, израсла је на тлу једне друштвене формације, која је много слична формацијама у државама Старог истока, док је грчка култура одраз једног новог поретка, античког робовласничког поретка, те према томе међу њима постоје и видне разлике.

Аутор стоји на гледишту — с којим човек не може а да се не сложи — да је грчка цивилизација оригинална, битно различна и виша од источне цивилизације, премда је више пута истакао како је ова друга доста утицала на прву.

Он даје доста материјала из новијих проучавања из којих се види — оно што се раније негирало или мало уважавало — да је Оријент доста утицао у Грчкој, нарочито око 800. г., и да такође постоје многе додирне тачке између културе Блиског истока и грчке културе.

Указујући на те појачане утицаје, аутор подвлачи да су оне особито последица асирских освајања, јер су Асирци крајем VIII в. потчинили Кипар и Киликију, пределе у непосредном додиру с грчким светом (уп. стр. 174). Он исто тако подвлачи да је и култура Истока, са своје стране, доживела знатан пораст баш у VIII в. (стр. 329).

Поред асирског, аутор истиче нарочито феничански утицај на Грке који се види по подацима у Хомеровим делима, јер се тамо доста говори о Феничанима (стр. 186) наводећи да је овај утицај био необично јак око 800. г. и касније (стр. 317—318).

Говорећи о паралелама у творевинама Грка и других народа Истока, Ч. С. каже (147): „У неким случајевима може се сада доказати да грчки мит, као и јеврејска књижевност, води порекло директно од источног корена“, и при томе као пример наводи да битка између Зевса и Тифона има паралеле код Хета и Урита, што он сматра производом обновљених контаката почев од касног IX в. па надаље. Слично томе, он каже (160) да су Аполон и други грчки богови вероватно пореклом са Оријента.

У вези с митовима Ч. С. даје овај закључак (187): „У разматрању митова уште треба имати у виду да су они већим делом консолидовани и тако исто образовани после 700. г., у доба када су Грци били у вези с Оријентом и остварили своју културну супрематију у Егеју“. Сви источни утицаји — вели он даље (329) — у стварности су имали стално дејство на грчки свет од 800. г. надаље, као што је доказано у историји азбуке, у појави чудовишта историског типа и митских створења и у многим другим уметничким променама које се догодиле у VIII и VII веку.

Међутим, аутор често наглашава разлику између источне и грчке културе. Тако он наводи ту чињеницу да у Месопотамији мисао није имала ону аналитичку и синтетичку особину која се види још у грчкој геометриској керамици и у *Илијади* (в. стр. 176) и он најзад сумира своје разматрање поводом овог питања овим речима (192): „Главна питање је у овоме: да ли је источни утицај имао претежно тежиште у стабилизацији тока грчке цивилизације? Мој одговор је. . . одлучно негативан на бази доказа којима до сада располажемо и главног развоја грчке историје“, додајући (254) да „доба револуције доказује кристализацију грчке цивилизације, а не прилагођавање оријенталне културе грчкој навици“ и (179) да су „једино у Грчкој међу свим неоријенталним земљама локални уметници имали успеха у апсорбовању страних утицаја и да одатле оду напред к новим висинама оригиналног обележја“.

Највећи део своје књиге Честер је посветио тзв. добу револуције, гј. VIII—VI веку, уже узето добу од 750—650. г. Док је он старом егејском свету и микенском добу посветио по једну главу, докле је овом периоду дато седам глава.

Аутор констатује (194): „Век најочигледније промене поклапа се с периодом од 750—650. г.“, а на другом једном месту (стр. 327) он ту општу револуцију у Грчкој ставља у још ужи период од 720—680. г. То је било доба када се рађала права грчка цивилизација, која нас уводи у историски период Грчке. И Ч. С. приказује, даље, његове главне резултате отприлике овако:

Главно језгро грчке митологије фиксирано је у VIII веку, а рационализација и систематизација митова извршена је у VII и VI в. (стр. 141). Нова концепција религиозног света, друкчија од оне у претходном раздобљу, допринела је развоју филозофије, уметности и књижевности (252). Око 800. г. грчки језик постао је база народа који су живели у Грчкој, на острвима и дуж западне обале М. Азије (108).

Те су промене биле толико велике — каже аутор (289) — да се егејски свет у политичком погледу много више разликовао од Истока 650. г. него ли 750. Затим он даје оваква обележја грчке културе и грчких тековина овога раздобља:

„Историчар уметности узалуд тражи у критским производима „урођену љубав за уравнотеженим редом и смисао за структуралном симетријом, који су најбитније особине грчке уметности“ (38). „Много шта од онога што је било у зачетку 1000. г. доста се добро развило 800. г. У овом процесу минојско-микенско наследство било је преобразено или на крају сасвим одбачено“ (129). „Наслеђујући масу старијих елемената, генерације које су живеле у Егеју од 1100. до 750. г. стопиле су их у једну повезану концепцију и у једну социјалну структуру, која у доба *Илијаде* треба да се назове грчком“ (164).

У вези са значајем овога периода — доба револуције — Ч. С. подвлачи и вредност грчке архајске културе, која се понекад недовољно цени. Значај грчке архајске уметности није само у томе — вели он (253) — што је она увод у класичну грчку културу. Док је грчка култура из XI—IX в. утицала — додаје он (259) — само на обале Егејског басена, дотле су архајска уметност и књижевност доста имитоване у читавом Медитерану. Он подвлачи, исто тако, и цветање архајске грчке културе у Италији и на Сицилији у VI веку, што се огледа у филозофији, уметности, књижевности, политичким концепцијама (в. стр. 324).

И он закључује (168): „У доба револуције 750—650. г. одиграо се најдраматичнији развој целе грчке историје“ додајући (258) да је интелектуални преврат 750—650. г. био један од најсјајнијих корака који је навршила западна цивилизација у свом напредовању, јер „кад се оформила град—држава, могла је да отпочне у Грчкој политичка историја у модерном смислу“ (298).

Расправљајући о главном проблему, аутор се осврће и на многе друге битније проблеме, на пример на појаву грчке писмености, на тзв. Хомерово питање, на значај појаве гвожђа у грчком наоружању итд. итд. Овде се нећемо упустати у то да ли су констатације које се налазе у његовој књизи узете од других аутора или пак његови лични изуми. Главно је то да је он систематизовао и средио све новије резултате из неколико научних дисциплина и лепо их и значајки приказао.

Поводом појаве гвожђа он каже (82) да је Грчка ушла у своје право гвоздено доба тек у епохи револуције после 750. г., мада је гвожђа било у Грчкој још у микенско доба. А на другом месту (307) он вели: „Право доба гвожђа почиње не у позном II миленију, кад је овај метал први пут обрађиван на целом Блиском истоку, него за време и после VIII века“. Затим он подвлачи да је моћно грчко наоружање, помоћу кога су они такође постигли велике резултате (у сировођењу колонизације и др.), настало под утицајем Асираца и њихових тековина у VIII веку (в. стр. 287).

На основу нове литературе (в. стр. 63. и 150, прим. 29) Стар каже да су најстарији остаци грчког писма, урезани или насликани на касногеометријском посућу, са краја — из последње две деценије — VIII в. Тиме се уназад помиче датум постанка грчке писмености, јер се раније сматрало да су најстарији грчки натписи из VII в. пре н. е.

У вези с епским стваралаштвом и Хомером он подвлачи три веома значајне чињенице: а) да се епска традиција, која је напоследку створила хомерска ремекдела, развила у току дугих векова, што такође доказује да „између микенског света, с једне стране, и грчког историског света, с друге стране, има јасних доказа за континуитет“ (94), б) да епска традиција није више била продуктивна од средине VII в. (140), што је сасвим тачно, јер епско стваралаштво јопада с напретком културе, и в) да *Илијаду* и *Одисеју* није саставио исти песник, ер је, по њему, *Илијада* постала пре 750. г. а *Одисеја* у доба око 740—720. г.

(стр. 230), те је, према томе, аутор *Илијаде* старији готово за две генерације од песника *Одисеје* (в. стр. 142).

Главну замерку аутору овог значајног дела имамо да учинимо у томе што он константно употребљава термин „средњи век“ за раздобље такозване Хомерове епохе. За то имамо два важна разлога.

Прво, што се појаве из старог века не могу идентификовати ни са средњим веком у целини ни са појединим његовим периодима, ма колико да оне имају сличности и паралеле. Јер ако се средњим веком назива доба између старог и новог века, како се онда може називати исто тако неки период из самог старог или новог века?

Друго, што је и сам аутор лепо приказао, да се у раздобљу које дели микенско доба од доба револуције, тј. раздобље од 1100—750. г. отприлике, родила грчка историска цивилизација, па како онда то раздобље може бити неки средњи век? Очигледно је да овај термин треба изоставити као ненаучан.

Да завршимо. Из изложенога, мислим, види се јасно onсег и значај књиге Честера Стара *Порекло грчке цивилизације*. Универзитет у Риму није, дакле, погрешно што је почео да издаје тако важну серију под насловом *Insapula Graeca*, чија је ово пета свеска.

Б. Стивенсонић, Скопље.

С. О. BRINK, *Horace on Poetry. Prolegomena to the literary epistles*. Cambridge, at the University Press, 1963, p. XII+300.

Проф. Бринк се латио врло тешког и незахвалног посла, на коме су се већ многи огледали. Како он сам каже (стр. 16), преко једног века, од 1860. до око 1960. г., научници су покушавали да изложе структуру овога спева, било као расправе у стиховима било као мешавине разних књижевних предмета, па се ипак није дошло до сасвим задовољавајућег резултата. У *Библиографији* (стр. 273—286) Бринк је навео само новију литературу, па и то не сву, без литературе о Аристотеловој *Поетици* и *Реторици*, која је још већа.

Дајући историјат проблема, кога се прихватио да реши, он истиче да је од 1905. г. почела нова ера проучавања у вези с Хорацијевом *Песничком вешијном*, у којој значе датум радови А. Ростањја и О. Имиша, који су започели „дубљи преглед античке књижевне критике“, а на стр. 31. он је дао преглед како су поједини научници делили структуру *Песничке вешијне* (Норден 1905, Јензен 1918, Ростањја 1930, Имиш 1932 итд.).

Аутор је подробно проучио грчке и римске писце који су се бавили сличним проблемима од Аристотела до Хорација. То су Неоптолем с Пара, Луцилије, Посејдоније, Варон, Филодем. Он је при томе размотрио и учење античких реторичара о стилу и сличном. Као што је познато, Хорације се углавном ослањао на учење Неоптолема с Пара, чије су идеје данас врло слабо познате. Зато аутор разматра питање колико је и сам Неоптолем зависио од Аристотела, а колико стојао на тлу александриске естетике. Он тврди (стр. 46); „Неоптолемова књига, ако смемо судити по неким одељцима Хорацијеве *Песничке вешијне*, није личила на Калимахове критичке изјаве, него је садржавала Аристотелова учења“. Даље (стр. 74) он за њега умесно каже да је био александријанин по свом ученом стиху и науци, као и у стилској префињености, док је као заштитник дугог спева био аристотеловац.

Поводом теоретских поставки код старих Грка да поезија мора поучавати исто онако као и забављати Бринк каже (стр. 129) да је код њих питање да ли је важнији таленат или техника решено овако: и *natura* и *ars* и да се тога мишљења држао и латински песник.

Бринк је овако поделио Хорацијев спев (в. стр. 13, 138. и 248): 1) увод (стих 1—40), где се углавном говори о јединству; 2) први део (ст. 40—118), где се говори о распореду, стилу и садржају; 3) други део (ст. 119—294), где се говори о томе како да се организује прикладан предмет и које су врсте поезије велике, као и главне врсте драме у Грчкој и Риму; 4) трећи део (ст. 295—476),